

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

No 1 (2005)

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

The concept of Kantian Perceptual Peace and the Convergence of Ethics and Politics

Alkiviadis K. Gounaris

doi: [10.12681/ethiki.22638](https://doi.org/10.12681/ethiki.22638)

To cite this article:

Gounaris, A. K. (2020). The concept of Kantian Perceptual Peace and the Convergence of Ethics and Politics. *Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας*, (1), 23–31. <https://doi.org/10.12681/ethiki.22638>

Η έννοια της «Αιώνιας» Ειρήνης κατά τον Kant και η συμφωνία Ηθικής και Πολιτικής

1. Η «Αιώνια Ειρήνη»

Ο Kant θεωρεί ότι η «αιώνια ειρήνη» δεν επιτυγχάνεται διότι υπάρχει ασυμφωνία πολιτικής και ηθικής. Και αυτό συμβαίνει διότι οι πολιτικές πράξεις δεν υπαγορεύονται από την καθαρή βούληση και την ελεύθερη επιλογή, δηλαδή από τον καθαρό πρακτικό λόγο, αλλά αντιθέτως υπαγορεύονται από σκοπιμότητες, που σχετίζονται με γεγονότα της εμπειρίας αλλά και την ζώδη ροπή του ανθρώπου για κυριαρχία. Μ' αυτή την έννοια, η πολιτική αφού στηρίζεται στη σκοπιμότητα δεν μπορεί να είναι ηθική και είναι αδύνατον να έχει καθολική ισχύ.

Η διφυής φύση του ανθρώπου που από τη μια [α] πράττει σύμφωνα με την καθαρή βούληση και από την άλλη [β] κυριαρχείται από τα ένστικτα και τις ορμές του, βρίσκεται σε διαρκή σύγκρουση. Η λύση, για να υπάρξει αυτή η πολυπόθητη διαρκής ειρήνη, θα ήταν να κυριαρχήσει η καθαρή βούληση και να υπάρξει συμφωνία πολιτικής και ηθικής. Επειδή όμως κάτι τέτοιο δεν μπορεί παρά να αποτελεί μια θεωρητική κατασκευή, ο Kant, που πιστεύει ότι δεν μπορούμε να σκεφτούμε κάτι χωρίς να το περιγράψουμε με τη σκέψη μας, προτείνει εκ του παραλλήλου πρακτικές και συγκεκριμένες οδηγίες (ένα είδος a priori αρχών) για την επίτευξή της, με πολιτικά μέσα.

Κεντρικό θεμέλιο της ηθικής της ειρήνης, που οραματίζεται ο Kant, είναι μια «ομοσπονδιακή ένωση» κρατών η οποία δεν θα στηρίζεται στη σκοπιμότητα αλλά στο καθήκον και την αυτονομία. Η ένωση αυτή, λειτουργεί απλά με 6 προκαταρκτικά και 3 οριστικά άρθρα που μπορούμε να τα δούμε σαν κανονιστικές αρχές:

[1α] Προκαταρκτικά άρθρα:

1. Καμιά συνθήκη ειρήνης που συνάπτεται με κρυφή επιφύλαξη αιτίου για μελλοντικό πόλεμο δεν μπορεί να θεωρείται έγκυρη¹. Θα λέγαμε αλλιώς, ότι η ανακωχή δεν είναι ειρήνη. Η αναστολή των εχθροπραξιών με επιφυλάξεις για παλιές διεκδικήσεις μπορεί να ξαναοδηγήσει σε πόλεμο.

2. Κανένα ανεξάρτητο κράτος δεν προσκτάται από άλλο μέσω κληρονομιάς, ανταλλαγής, πώλησης ή δωρεάς.
 Δηλαδή το κράτος δεν είναι πράγμα και δεν μεταβιβάζεται. Είναι κοινωνία ανθρώπων, ηθικό πρόσωπο δεν μπορεί να νοηθεί ως παρουσία ή ιδιοκτησία κανενός. Αυτό ισχύει και για τις κτήσεις, τις αποικίες και τις βασιλικές «οικογενειακές» συμμαχίες.
3. Σύν τω χρόνω οφείλουν να εκλείψουν τελείως οι μόνιμοι στρατοί.

Με μια λέξη: αποπλισμός. Λέει χαρακτηριστικά ο Kant, ότι οι εξοπλιστικές δαπάνες κάνουν εν τέλει την ειρήνη πιο ανυπόφορη από τον πόλεμο (παρ' όλα αυτά ο ίδιος δεν αποκλείει την περιοδική εθελοντική άσκηση στα όπλα για αυτοπροστασία).

4. Δεν θα δημιουργούνται κρατικά χρέη σε συνάρτηση με εξωτερικές κρατικές διαφορές.

Οικονομική ανεξαρτησία. Οι συχνά ύποπτες (και πάντα επίκαιρες) ενισχύσεις των οικονομικά ασθενών κρατών από τα οικονομικά ισχυρά κράτη (με προφάσεις εκσυγχρονισμού, ποιότητας ζωής, ανταγωνιστικότητας κλπ.) δημιουργούν εξαρτήσεις, που οδηγούν σε χρεοκοπίες και πολέμους.

5. Κανένα κράτος δεν θα αναμειγνύεται με τη βία στο πολίτευμα (ή το σύνταγμα) και τη διακυβέρνηση ενός άλλου.

Ο παρεμβατικός ρόλος των ισχυρών κρατών στις εσωτερικές υποθέσεις ή διαμάχες λαών ή οι ιδιοτελείς παροχές «ανθρωπιστικών» ή άλλων βοηθειών καθιστούν επισφαλή την αυτονομία των κρατών. Σε ελεύθερη απόδοση θα λέγαμε: όχι στις ένοπλες «ειρηνιστικές» παρεμβάσεις.

6. Κανένα κράτος σε πόλεμο με άλλο δεν θα επιτρέπει εχθροπραξίες τέτοιες οι οποίες θα έκαναν αδύνατη την αμοιβαία εμπιστοσύνη σε μελλοντική ειρήνη.

Με άλλα λόγια, τήρηση μιας «ηθικής» εν πολέμω, χωρίς την χρησιμοποίηση αθέμιτων μεθόδων, όπως σφαγή ή εκτέλεση αθώων, παραβίαση συνθηκών, προτροπή για προδοσία και άλλων, «άτιμων», όπως τα ονομάζει ο Kant, στρατηγημάτων, που θα κατέστρεφαν την προοπτική μιας πραγματικής ειρήνης στο μέλλον. Ο Kant, τονίζει σε πολλά σημεία στο δοκίμιό του, ότι η κατάσταση ειρήνης μεταξύ ανθρώπων που ζουν μαζί, δηλαδή σε κοινωνία, δεν είναι η «φυσική κατάσταση», η οποία είναι κατάσταση

πολέμου. Βλέπουμε δηλαδή ότι υιοθετεί εν μέρει την Χομπσιανή αντίληψη για την φιλοπόλεμη ροπή της φύσης του ανθρώπου, την οποία όμως την βλέπει να εκφράζεται όχι μόνο στην άγρια φυσική κατάσταση, αλλά και στην κοινωνική κατάσταση, που οι πολιτικές συνθήκες είναι παρεκβατικές και οι ροπές αυτές προς τη βία χαρακτηρίζουν τους κατόχους της εξουσίας.

[1β] Οριστικά άρθρα:

1. Το πολιτειακό καθεστώς κάθε κράτους πρέπει να είναι ρεπουμπλικανικό.

Λέγοντας «ρεπουμπλικανικό», ο Γερμανός φιλόσοφος, δεν εννοεί δημοκρατικό (όπως πολλοί θεωρούν). Η καντιανή Republik, είναι ένα αντιπροσωπευτικό σύστημα του λαού, που απορρέει από την ιδέα του πρωταρχικού συμβολαίου (*pactum sociale-unionis*, σε αντίθεση με το *pactum subjectionis* του Hobbes), στην οποία πρέπει να στηρίζεται η δίκαιη νομοθεσία. Είναι μια συνταγματική μορφή πολιτείας, εντός της οποίας τα άτομα είναι μέλη, υπήκοοι και πολίτες ταυτόχρονα². Για τον Kant, οι μορφές του κράτους διακρίνονται:

[α] από τον αριθμό των ατόμων που κατέχουν την εξουσία (ένας, λίγοι, όλοι) ή [β] από τον τρόπο διακυβέρνησης του κράτους, δηλαδή από τον τρόπο άσκησης της εξουσίας.

Η άσκηση αυτή μπορεί να είναι είτε ρεπουμπλικανική είτε δεσποτική.

Χαρακτηριστικό του ρεπουμπλικανικού καθεστώτος είναι η τριμερής διάκριση των εξουσιών σε νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική, όπου ο λαός, ως σύνολο, έχει δικαίωμα στην νομοθετική εξουσία, αλλά όχι κατ' ανάγκην στην εκτελεστική. Το σύνταγμα, οι νόμοι και το δίκαιο εκφράζουν την καθολική βούληση. Αντίθετα στο δεσποτικό καθεστώς, ο νόμος καθορίζεται από την ιδιωτική βούληση του κυρίαρχου. Ο Kant θεωρεί ότι η δημοκρατία με την πραγματική σημασία της λέξης είναι δεσποτισμός, αφού η πλειοψηφία αποφασίζει για όλους, αλλά ενδεχομένως εναντίον του ενός (δηλαδή για την μειοψηφία). Συνεπώς, λέγοντας ότι στην δημοκρατία αποφασίζουν όλοι, δεν εννοούμε πραγματικά όλοι, και αυτό έρχεται σε αντίθεση με την καθολική βούληση και την ελευθερία.

2. Βάση του Διεθνούς Δικαίου θα αποτελεί ένα Ομοσπονδιακό σύ-

στημα Ελευθέρων Κρατών.

Εδώ ο Kant εξετάζει τους όρους που είναι δυνατόν να επιτευχθεί μια συμμαχία ειρήνης (foedus pacificum) και όχι μια συνθήκη ειρήνης (pactum pacis). Κι αυτό γιατί ενώ μια συνθήκη ειρήνης αποβλέπει στον τερματισμό ενός πολέμου, μια συμμαχία ειρήνης αποσκοπεί στον τερματισμό όλων των πολέμων μια για πάντα. Θεμελιώδης αρχή για την καταδίκη του πολέμου είναι ο Λόγος, που διέπει τη νομοθετική εξουσία και επιτάσσει ως άμεσο καθήκον την κατάσταση ειρήνης, που, για να εξασφαλιστεί, απαιτείται η συμφωνία μεταξύ των εθνών. Αυτή η συμφωνία είναι πραγματοποιήσιμη μόνο με την ένωση των κρατών σε μια ομοσπονδία, ύστερα από την πρωτοβουλία ενός ισχυρού λαού που θα αποτελέσει το «κέντρο» της ένωσης. Αυτό συνεπάγεται ένα διεθνές δίκαιο με αμοιβαίες παραχωρήσεις, που θα οδηγήσει σε ένα διαρκώς διευρυμένο κράτος εθνών το οποίο θα περιλάβει στο τέλος όλους τους λαούς της γης.

3. Το κοσμοπολιτικό δίκαιο θα περιορίζεται στις προϋποθέσεις της γενικής φιλοξενίας.

Φιλοξενία εδώ σημαίνει το δικαίωμα κάθε ξένου να μην υφίσταται κατά την άφιξή του σε άλλη χώρα εχθρική μεταχείριση. Ο Kant υποστηρίζει ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα της από κοινού κατοχής της επιφάνειας της γης. Εδώ μπαίνουν οι βάσεις για μια κοσμοπολιτική κοινωνία πολυπολιτισμική, μια κοινωνία δηλαδή των πολιτών του κόσμου.

2. Προεκτάσεις: Στόχος ή Ουτοπία;

Το δοκίμιο του Kant «για την αιώνια ειρήνη», γράφτηκε το 1795, σε μια περίοδο που η Ευρώπη συγκλονίζονταν από τις εξελίξεις της Γαλλικής Επανάστασης. Λέγεται ότι εμπνεύστηκε τον τίτλο του από την επιγραφή ενός Ολλανδικού πανδοχείου που βρισκονταν απέναντι από ένα κοιμητήριο... «η αιώνια... ειρήνη». Ο τίτλος είναι σίγουρα ειρωνικός, καυστικός και εύστοχος.

Το ρευστό πολιτικό κλίμα της Ευρώπης του Ναπολέοντα, επέβαλε στον Kant να μην φτιάχνει αφηρημένες κατασκευές για μια «ιδέα» της ειρήνης, αλλά να προτείνει κάτι «χειροπιαστό». Το κατά πόσον όμως είναι πραγματοποιήσιμη ή ουτοπική η θέση του Kant για την «αιώνια ειρήνη», κυρίως μέσα από το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου, αποτελεί

μέχρι σήμερα θέμα προβληματισμού και διαλόγου μεταξύ πολιτικών, αναλυτών και φιλοσόφων. Ο φιλελευθερισμός του Kant, με ύψιστη αξία αυτή του δικαίου σε αντίθεση με τον φιλελευθερισμό του Lock με ύψιστη αξία αυτή της ιδιοκτησίας, αποκτά σήμερα, ίσως περισσότερο από ποτέ, οντότητα σε πολιτικό αλλά και φιλοσοφικό επίπεδο.

Ο John Rawls στο έργο του «το Δίκαιο των Λαών», υποστηρίζει ότι ακολουθεί τις θέσεις του Kant, όταν στοχάζεται πως μια παγκόσμια κυβέρνηση είτε θα ήταν ένας παγκόσμιος δεσποτισμός, είτε μια εύθραυστη αυτοκρατορία, και ως εκ τούτου, μοναδική προοπτική για το Διεθνές Δίκαιο θα ήταν η ομοσπονδιακή (ή άλλη) συνύπαρξη ανεξάρτητων μεταξύ τους κρατών³. Βασική προϋπόθεση για μια διαρκή ειρήνη είναι οι λαοί να ζουν σε φιλελεύθερες συνταγματικές δημοκρατίες [!!!]. Όμως αυτό σημαίνει ότι, όταν οι φιλελεύθεροι λαοί κάνουν πόλεμο, είναι κατά των εκτός νόμου κρατών ή των μη ικανοποιημένων κοινωνιών⁴. Και μάλιστα, αυτό το κάνουν όταν η πολιτική ενός τέτοιου κράτους απειλεί την ασφάλεια και τη γαλήνη τους... Ο Rawls, για να υποστηρίξει τη θέση αυτή αναφέρει ότι από το 1880, παρ' ότι οι φιλελεύθερες δημοκρατίες έχουν εμπλακεί σε πολέμους, ποτέ δεν έχουν κινηθεί η μία εναντίον της άλλης. Η «ένωση» των φιλελεύθερων κρατών που βασίζεται τόσο στην αρχή της ισότητας όσο και στην αρχή της «ικανοποίησης» με ρίζες στην «εμπορική» κοινωνία του Montesquieu, παρ' ότι δημιουργεί έναν εφησυχασμό για όποιον λαό είναι ή αισθάνεται φιλελεύθερος, βάζει όλους τους υπολοίπους στο στόχαστρο ενός μελλοντικού «ειρηνευτικού» πολέμου.

Βλέπουμε ότι ο Rawls συνδυάζει με άνεση την καντιανή ρεαλιστική ουτοπία με την «ειρηνευτική» πολεμική και την Χομπσιανή αντίληψη που χαρακτηρίζει τον σημερινό αμερικανικό φιλελευθερισμό. Αξίζει να διερωτηθούμε όμως αν βρίσκεται σε αντίφαση με το προκαταρκτικό άρθρο 5 του Kant, που μιλάει για τη μη βίαιη παρέμβαση στο πολίτευμα άλλης χώρας. Είναι πάντως σημαντικό ότι με την Ρωσισιανή προσέγγιση ξεφεύγει η αμερικανική πολιτική φιλοσοφία από την ωφελμιστική προσέγγιση του παρελθόντος, αν και ο δρόμος για το δίκαιο των λαών μέσα από την απολυτότητα της διάκρισης τους σε φιλελεύθερους ή σε πολιτικά «ευπρεπείς» [λαούς] (ή σε ότι άλλο αυθαίρετο ορισμό), γεννάει ερωτήματα που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ενός άλλου δοκιμίου.

Από διαφορετική οπτική προσεγγίζει το κοσμοπολίτικο δίκαιο ο Habermas. Ο γερμανός βλέπει την καντιανή ιδέα της μετάβασης από το

δίκαιο των κρατών στο κοσμοπολιτικό δίκαιο να έχει δύο μορφές. Η μία είναι αυτή της «παγκόσμιας δημοκρατικής πολιτείας» και η άλλη εκείνη της «ένωσης των λαών». Δηλαδή ή ένα δημοκρατικό κράτος μεγάλων διαστάσεων ή μια ελεύθερα επιλεγμένη ένωση κρατών. Και στις δυο αυτές μορφές ο Habermas διακρίνει προβλήματα, που σχετίζονται με την αυτονομία των πολιτών, την κρατική γραφειοκρατία κλπ.. Οι αδύναμες πλευρές και των δύο αυτών μοντέλων ξεπερνιούνται, σύμφωνα με τον Γερμανό φιλόσοφο, με την ανάπτυξη της ιδέας μιας «παγκόσμιας ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ πολιτικής ΧΩΡΙΣ παγκόσμια κυβέρνηση». Ενός «υπερεθνικού» δηλαδή μηχανισμού, σε μια παγκόσμια κοινωνία, που παρότι θα αναπτύσσεται ενιαία, θα είναι διαφοροποιημένη. Ένα τέτοιο υπερεθνικό μοντέλο, μπορεί να διαμορφώσει μια κοινή πολιτική βούληση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, υπό προϋποθέσεις θα μπορούσε να προσφέρει ένα καλό παράδειγμα⁵.

Τέλος, επιφυλακτικός με την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του καντιανού ιδεώδους στην σημερινή Ευρώπη είναι ο Παναγιώτης Κονδύλης, ο οποίος χρησιμοποιώντας την ορολογία του Kant χαρακτηρίζει την σημερινή ευρωπαϊκή κατάσταση ως «ανακωχή» παρά ως κατάσταση που θα οδηγήσει στη διαρκή ειρήνη.

Είναι γεγονός, ότι η προσέγγιση για την ηθική στην πολιτική όπως εκφράζεται μέσα από τον τελολογικό χαρακτήρα της «αιώνιας ειρήνης», είτε είναι ουτοπία είτε όχι, άλλαξε την πολιτική σκέψη και αποτελεί σήμερα ένα σε εξέλιξη πείραμα στο «εργαστήριο» των διεθνών σχέσεων.

Ο Βέικος παρατηρεί εύστοχα πως: πριν από τον Kant, στο καίριο πρόβλημα της ειρήνης, η παραδοσιακή πολιτική φιλοσοφία έδινε λύσεις με τη διατύπωση κριτηρίων για την καλή ποιοτική ζωή μέσα στην πολιτεία ή το κράτος. Αλλά για μια εγγυημένη ειρήνη στον κόσμο, σημασία δεν έχει να είναι ένα κράτος καλό απέναντι μονάχα στους δικούς του πολίτες. Ένα «καλό» κράτος είναι εκείνο που είναι καλό απέναντι στα άλλα κράτη και τους πολίτες τους. Ο Kant βρίσκεται κοντά σε αυτήν την προβληματική, θέτοντας και επιχειρώντας την απάντηση του απλού ερωτήματος: «τι θα σήμαινε για ένα κράτος να είναι καλό στις εξωτερικές του σχέσεις;»⁶.

Θα υπογράμμιζα καταληκτικά, ότι έχουν εντυπωσιακά επίκαιρο χαρακτήρα, [1] η προσέγγιση του Kant για τον σταδιακό αφοπλισμό, [2] η προτεινόμενη οικονομική ανεξαρτησία των κρατών, [3] η εναντίωση στις «καλόβουλες» ειρηνευτικές παρεμβάσεις, [4] η ιδέα της ομοσπον-

διακής ένωσης, [5] η παγκόσμια φιλοξενία στο παγκόσμιο χωριό, και [6] η προφητική τοποθέτηση για τον ισχυρό ρόλο των οικονομικών συμφερόντων που μπορούν να δράσουν καταλυτικά στην εξασφάλιση ή την επιδίωξη της ειρήνης.

Θεωρώ επίσης αξιοσημείωτο ότι αλλιώς διαβάζει σήμερα τον Kant ο Rawls, αλλιώς ο Habermas, αλλιώς ο Foucault. Αλλιώς η Ευρώπη, αλλιώς η Αμερική. Είναι, πάντως, θετικό ότι όλοι τον διαβάζουν ακόμα.

Αντί Επιλόγου Μία Εξήγηση της Ρεαλιστικής Ουτοπίας

Ο Umberto Eco, στη συλλογή δοκιμίων του υπό τον τίτλο «ο Kant και ο ορνιθόρυγχος»⁷, χρησιμοποιεί εύστοχα το παράδειγμα των «οπτικών αδύνατων» για να δείξει ότι πολλές φορές συγχέουμε κάτι που μπορεί να περιγραφεί, με κάτι που μπορεί να υπάρξει. Ο Eco παρουσιάζοντας κάποια σχήματα υποστηρίζει, ότι όχι μόνο μπορούμε να αναφερθούμε στα «αδύνατα αντικείμενα», αλλά με «γνωσιακή ψευδαίσθηση» μπορούμε να έχουμε την εντύπωση ότι τα αντιλαμβανόμαστε. Πολύ περισσότερο νομίζουμε ότι μπορούμε να αναφερόμαστε σε αυτά, όταν μπορούμε να τα παραστήσουμε παραδειγματικά.

Τα σχήματα που παραθέτει ο Eco, (γνωστά και από τη γνωστική ψυχολογία) μοιάζουν να είναι «δυνατά» αντικείμενα αυτού του κόσμου. Αν όμως τα παρατηρήσουμε προσεκτικά, βλέπουμε ότι «κρύβουν» κάποιο στοιχείο που τα καθιστά αδύνατα. Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να αναφερόμαστε σε αυτά και ακόμα περισσότερο να δώσουμε οδηγίες για την κατασκευή τους.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με την «αιώνια ειρήνη» του Kant, σύμφωνα με όσους θεωρούν ότι αυτή πρόκειται για μια ρεαλιστική ουτοπία. Τα εύλογα και ισχυρά επιχειρήματα, που παραθέτει ο Kant στις βασικές αρχές της «αιώνιας ειρήνης», μπορούν να εκληφθούν ως γνωσιακή ψευδαίσθηση, που μας πείθουν ότι είναι δυνατή μια «ιδεώδης κατάσταση» γιατί τα μέρη που την αποτελούν είναι όλα, θεωρητικώς, δυνατά. Αν αναλύσουμε όμως κριτικά τις *a priori* αρχές, θα δούμε ότι, ως προς τη ρεαλιστικότητά τους, μπορεί να αμφισβητηθούν.

Για παράδειγμα:

1. Η επιφύλαξη αιτίου για μελλοντικό πόλεμο (1ο εισαγωγικό άρθρο) δεν μπορεί να μην υπάρχει, δεδομένου ότι το παρελθόν καθώς και η ιστορία έχουν ήδη υπάρξει. Αυτό σημαίνει ότι οι επιφυλάξεις,

- ως αιτίες μελλοντικού πολέμου, συνεχίζουν να υπάρχουν, ακόμα κι αν αυτές δεν διατυπώνονται στις συνθήκες ειρήνης.
2. Ο αφοπλισμός και η εξάλειψη μόνιμων στρατών (3ο εισαγωγικό άρθρο), δεν σημαίνει ότι αποκλείεται αυτοί οι στρατοί να επανασυγκροτηθούν μονομερώς στο μέλλον.
 3. Παρά την πρόθεση της οικονομικής ανεξαρτησίας των κρατών (4ο εισαγωγικό άρθρο), η διεθνής οικονομία και οι συναλλαγές πάντα θα προκαλούν οικονομικές εξαρτήσεις και κρατικές διαφορές.
 4. Ο δίκαιος και ηθικός πόλεμος (6ο εισαγωγικό άρθρο) είναι πρόνομο των οικονομικά και στρατιωτικά ισχυρών. Τι γίνεται με όσους δεν διαθέτουν επαρκείς δυνάμεις για να αναμετρηθούν με θεμιτά μέσα; Συνήθως οι αδύναμοι είναι αυτοί που καταφεύγουν στη λεγόμενη «τρομοκρατία», στις δολοφονικές πράξεις και γενικά σε μέσα που δεν είναι δυνατόν να αποτιμηθούν ηθικά.
 5. Η ορθότητα του ρεπουμπλικανικού (1ο οριστικό άρθρο) αλλά και του δημοκρατικού καθεστώτος είναι δυνατόν να αμφισβητηθεί με πολλά επιχειρήματα.
 6. Η διεύρυνση της ομοσπονδιακής ένωσης των κρατών (2ο οριστικό άρθρο) μπορεί να θεωρηθεί αυθαίρετη αφού πάντα κάποιιο αποφασίζουν για την είσοδο ή όχι ενός άλλου κράτους στην ένωσή τους. Το ίδιο μπορεί να θεωρηθεί και ο χαρακτηρισμός ενός κράτους ως ελεύθερου ή μη.
 7. Οι όροι της γενικής φιλοξενίας (3ο οριστικό άρθρο) μπορούν εύκολα να παραβιαστούν σε συνθήκες έλλειψης ζωτικών πόρων.
 8. Ο νομοτελειακός χαρακτήρας της φυσικής πρόνοιας για την επίτευξη της ειρήνης, είναι το ίδιο αυθαίρετος με τον εγγελιανό χαρακτήρα της νομοτελειακής κατάστασης πολέμου.
 9. Τέλος, το «όχι» στα δημοψηφίσματα για το «ευροσύνταγμα», καθώς και οι κρίσεις της πολυπολιτισμικότητας που απειλούν το «ευρωπαϊκό όνειρο», αποδεικνύουν ότι η καντιανή «μεταρρύθμιση» δεν είναι κάτι που μπορεί να επιβληθεί εκ των άνω, όπως πιστεύει ο Kant, και κατ' αντιστοιχία, δεν μπορεί να «επιβληθεί» αναλόγως και η ειρήνη.

Αυτά είναι μερικά από τα επιχειρήματα που θέτουν υπό αμφισβήτηση την ισχύ των *a priori* αρχών. Ακόμα όμως κι αν σε εμπειρικό και γνωστικό επίπεδο οι αρχές δεν μπορούν να προσλάβουν τιμή αληθείας, σε

υπερβατολογικό επίπεδο, δηλαδή σε επίπεδο καθολικού αιτήματος, το αίτημα της «αιώνιας ειρήνης» δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να υπάρξει.

Ο τρόπος επίτευξης της έννομης τάξης, που επικαλείται ο Kant ως προϋπόθεση για την δυνατότητα ενός διεθνούς δικαίου, που θα φέρει σε συμφωνία την ηθική με την πολιτική, μπορεί ίσως να τεθεί σε αμφισβήτηση. Όμως, το ίδιο το καθολικό αίτημα της ειρήνης, δεν μπορεί με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, παρά να υποδειξεί στις σημερινές συνθήκες, τόσο τον δρόμο της πολιτικής όσο και της ηθικής, αλλά και την επανασηματοδότηση της έννοιας της έννομης τάξης. Κι αν ακόμα η αιώνια ειρήνη είναι ουτοπία και δεν μπορεί να υπάρξει, αυτό δεν σημαίνει ότι, ως έλλογα όντα, δεν πρέπει να πράττουμε σαν να μπορεί να υπάρξει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Immanuel Kant, *Για την Αιώνια Ειρήνη*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 1992, μτφρ. Άννα Πόταγα, (απ' όπου προέρχονται όλες οι αναφορές στο δοκίμιο).
2. Μιχ. Δημητρακόπουλος, *Το Φιλοσοφικό Κίνημα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού*, τ.Π, 2001, σελ. 279.
3. John Rawls, *Το Δίκαιο των Λαών*, εκδόσεις Ποιότητα, 2002, σελ. 70.
4. Ο.π., σελ. 92.
5. Jurgen Habermas, «Παγκόσμια Διακυβέρνηση;» *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία & 7*, τ. 181, 8/5/05, σελ. 24.
6. Θεόφιλος Βέϊκος, *Ειρήνη και Πόλεμος*, 1987, σελ. 29.
7. Umberto Eco, *Ο Kant και ο Ορνιθόρνοχος*, Ελληνικά Γράμματα, 1999, σελ. 341.